

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

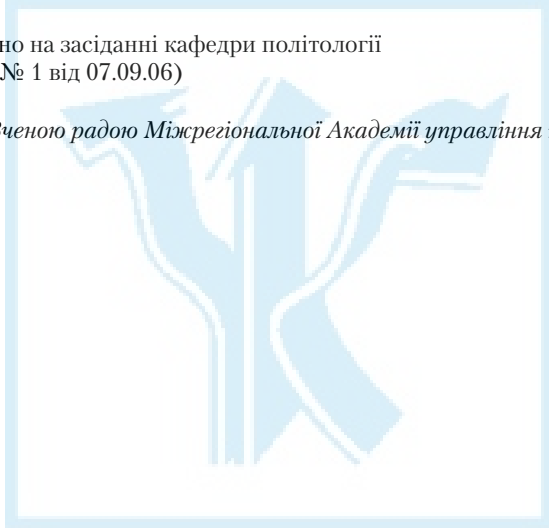
МАУП

Київ 2006

Підготовлено доцентом кафедри політології *М. А. Остапенко*

Затверджено на засіданні кафедри політології
(протокол № 1 від 07.09.06)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Остапенко М. А. Навчальна програма дисципліни “Вибори і виборчі системи” (для спеціалістів, магістрів). — К.: МАУП, 2006. — 19 с.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, тематичний план, зміст дисципліни “Вибори і виборчі системи”, плани семінарських занять, тематику самостійної роботи, питання для дискусії, теми рефератів, питання для самоконтролю, а також список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП),
2006

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Актуальність вивчення курсу “Вибори і виборчі системи” пов’язана з метою сприяти розвитку демократії і ефективному управлінню державними справами, з необхідністю вдосконалення виборчої системи України.

Згідно з Конституцією України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Реалізація народом влади відбувається як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Пріоритетну роль у регулюванні суспільного розвитку відіграє безпосереднє волевиявлення громадян, найвищим проявом якого є вибори, що виконують функцію реального механізму формування органів влади, сприяють залученню громадян до управління державними справами, створюють умови для подолання відчуженості громадян від влади.

Мета курсу – аналіз сутності демократичних виборів, типів виборчих систем, дослідження світового досвіду формування виборчих систем на прикладах певних країн.

Завдання курсу:

- поглиблення знань про такі категорії, як вибори, виборча система, мажоритарна виборча система, пропорційна виборча система, комбіновані виборчі системи, виборчий метр;
- ознайомлення з особливостями виборчих систем у країнах з різними типами політичної культури і традиціями, історичним досвідом.

МАУП

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
“ВИБОРИ І ВИБОРЧІ СИСТЕМИ”

№ пор.	Назва змістового модуля і теми
1	Змістовий модуль I. Вибори і виборчий процес
2	Вибори як політичний інститут
3	Принципи виборчого права та організація демократичних виборів
4	Історія виборчого процесу
5	Інститут виборів в Україні: етапи становлення
6	Головні етапи виборчого процесу
7	Змістовий модуль II. Поняття і основні типи виборчих систем
8	Поняття виборчої системи. Типи (моделі) виборчих систем
9	Мажоритарна виборча система та її характеристика
10	Пропорційна виборча система
11	Комбіновані виборчі системи
12	Референдуми і плебісцити: співвідношення понять
13	Змістовий модуль III. Сучасні виборчі системи
14	Моделі виборчих систем
15	Оригінальні приклади виборчих систем
16	Виборча система сучасної України
Разом годин: 108	

ЗМІСТ
дисципліни
“ВИБОРИ І ВИБОРЧІ СИСТЕМИ”

Змістовий модуль I. Вибори і виборчий процес

Тема 1. Вибори як політичний інститут

Поняття виборів. Вибори як невід’ємний елемент демократії. Класифікація виборів. Чинники впливу на характер виборів. Вибори як знаряддя політичного маніпулювання. Вибори як інструмент переходу до демократії. Функції виборів.

Література [5–7; 10; 33; 51]

Тема 2. Принципи виборчого права та організація демократичних виборів

Поняття виборчого права. Джерела виборчого права. Виборче право суб'єктивне і об'єктивне. Виборче право активне і пасивне. Демократичні принципи виборчого права. Вибори і виборчі цензи. Сутність та специфіка виборчого процесу.

Література [2; 3; 5; 6; 8; 10]

Тема 3. Історія виборчого процесу

Представницька демократія Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Значення трьох важливих політичних ідей, сформованих у політичній свідомості — ідея громадянства, ідея демократії та ідея республіканізму (виборність, змінюваність та нетривалість магістратур).

Центральні органи у Стародавньому Римі (сенат, народні збори та магістратури).

Виборність і колегіальність за середньовіччя. Виникнення парламенту (орган станового представництва — Генеральні штати у Франції; Виборний комітет з 25 баронів у Англії).

Література [16; 21; 31; 43]

Тема 4. Інститут виборів в Україні: етапи становлення

Народні збори — віче за часів Київської Русі. Вибори в козацькій державі — Січова Рада. Старшинська та Генеральна Ради на Слобожанщині. Краєвий законодавчий орган місцевого самоврядування — Галицький сейм. Українська Центральна Рада як орган представництва різних політичних сил. Інститут виборів у СРСР, УРСР. Вибори в умовах незалежної української держави.

Література [14; 15; 17; 30; 34; 40; 44]

Тема 5. Головні етапи виборчого процесу

Загальні принципи демократичної організації виборів. Призначення виборів та визначення дати їх проведення; визначення виборчих округів та виборчих дільниць; утворення виборчих комісій (Центральної, окружних, дільничних); складання списків виборців; висування та реєстрація кандидатів. Фінансування виборів. Проведення передвиборчої агітації; власне голосування; підрахунок голосів; оприлюднення результатів голосування та проведення за потреби

повторного голосування чи повторних виборів. Поняття повторних та недійсних виборів: політологічна відмінність.

Література [2; 6; 8; 10; 11]

Змістовий модуль II. Поняття і основні типи виборчих систем

Тема 6. Поняття виборчої системи. Типи (моделі) виборчих систем

Виборча система як сукупність юридичних, організаційних та інших засобів формування представницьких органів державної влади та здійснення громадянами своїх виборчих прав. Завдання виборчої системи. Принципи побудови та функціонування виборчих систем. Виборча система як метод досягнення політичного консенсусу в суспільстві. Консенсуальність норм виборчого процесу як основний принцип побудови і раціоналізації політичної системи. Раціональність виборчого процесу як засіб досягнення поліархічності влади.

Література [2; 6; 8; 10; 11; 13]

Тема 7. Мажоритарна виборча система та її характеристика

Мажоритарна система: одномандатна, багатомандатна і преференційна. Мажоритарна система абсолютної більшості (МСАБ) і мажоритарна система відносної більшості (МСВБ).

Роль особистості лідера в умовах мажоритарної політичної системи.

Переваги мажоритарної політичної системи: перемога на виборах великих політичних партій і створення однопартійних урядів.

Істотні недоліки мажоритарної системи.

Література [2; 4; 6; 8; 23]

Тема 8. Пропорційна виборча система

Різновиди пропорційної системи: пропорційна виборча система на загальнодержавному рівні та пропорційна виборча система, що базується на багатомандатних округах.

Переваги пропорційної виборчої системи: забезпечення системи зворотного зв'язку між державою й організаціями громадянського суспільства, сприяння розвитку політичного плюралізму і багатопартійності.

Недоліки пропорційної виборчої системи: відсутність домінуючої партії з чіткою і твердою програмою; створення багатопартійних коаліцій, нестабільність урядів, дуже слабкий безпосередній зв'язок між депутатами і виборцями.

Типологія пропорційних виборчих систем: виборчі системи, що реалізують принцип пропорційності в повному обсязі; виборчі системи з недостатньою пропорційністю; системи, які формально виконують певні мажоритарні принципи; передбачають різні бар'єри проникнення представників деяких політичних сил до парламенту (ФРН).

Виборчий метр, коефіцієнт або квота та різні методи їх визначення.

Література [2; 4; 6; 8; 23]

Тема 9. Комбіновані виборчі системи

Сутність комбінованої (змішаної) виборчої системи: одна частина депутатських мандатів розподіляється за принципами мажоритарної системи, інша – за принципами пропорційної виборчої системи.

Послідовно-комбіновані та паралельно-комбіновані виборчі системи (Угорський досвід).

Література [2; 4; 6; 8; 23]

Тема 10. Референдуми і плебісцити: співвідношення понять

Поняття, види референдуму (національні, регіональні, місцеві; конституційні, законодавчі; консультативні, імперативні; обов'язкові, факультативні). Поняття плебісциту. Формула референдуму. Визнання результатів референдуму. Умови проведення і значення референдумів. Правові наслідки референдуму.

Всенародний референдум з питання державної незалежності в Україні. Відмінність референдуму від виборів. Вибори до Верховної Ради України. Конституція України про вибори і референдум як форми народного волевиявлення. Закон України “Про вибори народних депутатів України”.

Література [1; 6–8; 10]

Змістовий модуль III. Сучасні виборчі системи

Тема 11. Моделі виборчих систем

Виборчі системи в регіонально-політичному аспекті. Регіональні виміри виборчих систем (континентально-європейська, англо-американська виборчі системи).

Геополітичний аспект у виборчому процесі та принципи його відображення у виборчих системах. Виборча традиція та її регіональний аспект.

Ментальні та традиційні характеристики у виборчому процесі. Місце і роль політичних традицій у формуванні оригінальних прикладів виборчих систем. Поняття електоральної культури та її типи.

Вплив партійних груп (фракцій) на законодавчий процес. Місце та роль партій при проведенні виборчих кампаній.

Література [3–5; 8; 16]

Тема 12. Оригінальні приклади виборчих систем

Сучасні типи виборчих систем (на прикладах країн).

Окремі аспекти парламентських виборів: представництво жінок; представництво меншин; представництво громад.

Вибори президента; вибори до верхньої палати парламенту; вибори до органів місцевого самоврядування.

Література [11; 16; 18; 22; 39; 42; 51; 52]

Тема 13. Виборча система сучасної України

Особливості становлення виборчої системи в незалежній Україні. Конституція і виборча система України. Нормативні документи про вибори державних органів України, їх аналіз. Формування традицій українського парламентаризму. Сучасна виборча система України та перспективи її розвитку.

Література [15; 19; 20; 29; 44; 47; 48]

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЬ

Змістовий модуль I

Тема 1. Вибори як політичний інститут

1. Вибори як політичний інститут.
2. Сутність та специфіка виборчого процесу. Принципи будови та функціонування виборчих систем.

Тема 2. Принципи виборчого права та організація демократичних виборів

1. Поняття, джерела, принципи виборчого права.
2. Вибори і виборчі цензи.

Література [2; 3; 5; 6; 8; 10]

Тема 3. Історія виборчого процесу

1. Представницька демократія Стародавньої Греції та Стародавнього Риму.
2. Виборність і колегіальність за середньовіччя. Виникнення парламентаризму.

Література [16; 21; 31; 43]

Тема 4. Інститут виборів в Україні: етапи становлення

1. Вибори за часів Київської Русі.
2. Вибори в козацькій державі.
3. Українська Центральна Рада як орган представництва різних політичних сил.
4. Інститут виборів у СРСР, УРСР.
5. Вибори в умовах незалежної української держави.

Література [14; 15; 17; 30; 34; 40; 44]

Змістовий модуль II

Тема 7. Мажоритарна виборча система

1. Мажоритарна система: одномандатна, багатомандатна і преференційна.
2. Мажоритарна система абсолютної більшості (МСАБ) і мажоритарна система відносної більшості (МСВБ).
3. Переваги та недоліки мажоритарної системи.

Література [2; 4; 6; 8; 23]

Тема 8. Пропорційна виборча система

1. Ознаки та різновиди пропорційної системи.
2. Переваги та недоліки пропорційної виборчої системи.
3. Виборчий метр, коефіцієнт або квота та методи їх визначення.

Література [2; 4; 6; 8; 23]

Тема 9. Комбіновані виборчі системи

1. Сутність комбінованої (змішаної) виборчої системи.
2. Послідовно-комбіновані та паралельно-комбіновані виборчі системи.

Література [2; 4; 6; 8; 23]

Тема 10. Референдуми і плебісцити: співвідношення понять

1. Поняття та види референдуму.
2. Формула референдуму. Визнання результатів референдуму. Умови проведення і значення референдумів.
3. Поняття плебісциту.
4. Відмінність референдуму від виборів.

Література [1; 6–8; 10]

Змістовий модуль III

Тема 11. Моделі виборчих систем

1. Виборчі системи в регіонально-політичному аспекті.
2. Геополітичний аспект у виборчому процесі та принципи його відображення у виборчих системах.
3. Партиїні та виборчі системи.

Література [3–5; 8; 16]

Тема 12. Оригінальні приклади виборчих систем

1. Ментальні та традиційні характеристики у виборчому процесі.
2. Сучасні типи виборчих систем (на прикладах країн за вибором студента).
3. Електоральна культура.

Література [11; 16; 18; 22; 39; 42; 51; 52]

Тема 13. Виборча система сучасної України

1. Особливості становлення виборчої системи в незалежній Україні.
2. Сучасна виборча система України та перспективи її розвитку.

Література [15; 19; 20; 29; 44; 47; 48]

ТЕМАТИКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Підготувати схеми виборчих систем таких країн:
  - мажоритарної системи (Великобританії, Канади, Сполучених Штатів Америки, Білорусі та ін.);
  - пропорційної системи (Бельгії, Болгарії, Австрії, Франції, Італії, Норвегії, Швеції, Швейцарії, Фінляндії та ін.);
  - комбінованої системи (Албанії, Ізраїлю, Австралія, України, Росії та ін.).
3. Система визначення та квотування місць за результатами пропорційного голосування.
4. Розкрийте зміст понять “вибори”, “політичні вибори”, “виборча кампанія”.
5. Здійсніть класифікацію політичних виборів за предметами обрання та причинами їх проведення.
6. Розкрийте зміст понять “виборче право”, “активне виборче право”, “пасивне виборче право”.
7. Охарактеризуйте принципи виборчого права та виборчі цензи.
8. Розкрийте зміст юридичних процедур проведення політичних виборів.
9. Здійсніть порівняльну характеристику виборчих систем. Зазначте переваги та основні недоліки кожної з них.
10. Виборча система України: аналіз сучасного стану.

ПИТАННЯ ДЛЯ ДИСКУСІЇ

1. Вибори завжди пов'язані з голосуванням. Однак за всієї близькості цих понять вони істотно різняться. Наведіть ці відмінності.
2. За яких умов вибори можна вважати знаряддям політичного маніпулювання?
3. Відомо, що загальність як демократичний принцип виборчого права передбачає участь усіх громадян у виборах. Проте насправді різні політичні режими обмежують це право відповідними цензами. Наведіть реальні приклади цих цензів і специфіку їх прояву в різних країнах.
4. Принцип свободи виборів і добровільної участі в них громадян дотримує більшість демократичних країн. Чи існує інший світовий досвід (на прикладі сучасних демократичних країн).
5. У чому полягає сутність, механізм, переваги та недоліки пропорційної виборчої системи.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Поняття і принципи виборчого права.
2. Прямі та непрямі політичні вибори: порівняльна характеристика.
3. Виборча система: сутність поняття та історичні аспекти впровадження.
4. Порівняльна характеристика основних виборчих систем.
5. Політичні вибори і проблема суспільної стабільності.
6. Змішана і консенсусна виборчі системи.
7. Особливості куріальної виборчої системи.
8. Переваги та недоліки пропорційної виборчої системи.
9. Переваги та недоліки мажоритарної виборчої системи.
10. Умови ефективності виборів.
11. Перспективи сучасної виборчої системи України.
12. Референдум і плебісцит: переваги і недоліки.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Поняття виборів. Умови ефективності виборів.
2. Типологія виборів.
3. Прямі та непрямі вибори: порівняльна характеристика.
4. Додаткові та часткові вибори.
5. Сутність “первинних виборів”.
6. Поняття обов’язковості виборів.
7. Функції виборів, їх змістовна характеристика.
8. Вибори як інструмент переходу до демократії.
9. Вибори як знаряддя політичного маніпулювання. Шляхи та чинники нейтралізації маніпуляції.
10. Вибори і голосування: спільні та відмінні риси понять.
11. Поняття виборчого права. Характеристика принципів виборчого права.
12. Джерела виборчого права.
13. Структурні компоненти інституту виборів та їх характеристика.
14. Поняття виборчого цензу. Основні виборчі цензи.
15. Основні принципи проведення виборів у демократичному суспільстві.
16. Історія становлення інституту виборів на Заході.
17. Інститут виборів в Україні: історичний аспект.
18. Організація і проведення виборів за часів СРСР.

19. Основні етапи виборчого процесу, їх характеристика.
20. Поняття виборчого округу; типи виборчих округів; виборчі дільниці.
21. Реєстрація виборців: необов'язкова і обов'язкова. Типи списків виборців.
22. Висування кандидатів у депутати: характеристика шляхів висування.
23. Сутність виборчої застави.
24. Проблема фінансування виборів. Характеристика джерел фінансування виборів.
25. Офіційні та неофіційні бюлетені; голосування поштою, за довіреністю.
26. Етап підрахування голосів і підбиття підсумків голосування.
27. Політичні вибори і проблема суспільної стабільності.
28. Зміст понять “вибори”, “політичні вибори”, “виборча кампанія”.
29. Особливості вибору за різних політичних режимів.
30. Умови ефективності виборів.
31. Поняття виборчої системи. Типологізація виборчих систем.
32. Структурні компоненти інституту виборів та їх характеристика.
33. Етапи проведення референдуму.
34. Зміст понять “виборче право”, “активне виборче право”, “пасивне виборче право”.
35. Мажоритарна виборча система: поняття, типологія, практика застосування.
36. Висування кандидатів у депутати: характеристика шляхів висування.
37. Сутність виборчої застави.
38. Мажоритарна система абсолютної більшості: переваги і недоліки.
39. Мажоритарна система кваліфікованої більшості.
40. Переваги мажоритарної виборчої системи.
41. Недоліки мажоритарної виборчої системи.
42. Пропорційна виборча система: поняття, практика впровадження.
43. Пропорційна виборча система, її переваги і недоліки.
44. Поняття виборчої квоти, спосіб її розрахунку.
45. Альтернативне голосування, його зміст.
46. Вибори шляхом голосування з правом передавання голосу іншому кандидату.
47. Поняття і призначення прохідного бар'єру.

48. Відкриті, закриті та вільні партійні списки, їх зміст.
49. Величина (магнітуда) округу.
50. Напівпропорційні виборчі системи.
51. Поняття паралельного змішування в напівпропорційній системі.
52. Поняття послідовного змішування в напівпропорційній системі.
53. Переваги і недоліки напівпропорційної системи.
54. Поняття абсентеїзму, шляхи його подолання.
55. Способи розподілу мандатів всередині партійних списків.
56. Поняття референдуму і плебісциту.
57. Види референдумів та їх характеристика.
58. Сутність поняття “формула референдуму”.
59. Умови проведення і значення референдумів для суспільства.
60. Способи підрахунку голосів за пропорційної системи.
61. Моделі виборчих систем.
62. Критерії оцінювання виборчих систем.
63. Особливості становлення виборчої системи в незалежній Україні.
64. Електоральна культура. Специфіка вияву в Україні.
65. Сучасна виборча система України та перспективи її розвитку.
66. Порівняльний аналіз мажоритарної і пропорційної виборчих систем.
67. Геополітичний аспект у виборчому процесі та принципи його відображення у виборчих системах.
68. Варіанти виборів президента: практика використання різних виборчих систем.
69. Виборчі системи в регіонально-політичному аспекті.
70. Вибори до законодавчого органу: світова практика використання різних виборчих систем.
71. Етапи виборчої кампанії.
72. Ментальні та традиційні характеристики у виборчому процесі.
73. Вибори органів місцевого самоврядування: практика використання різних виборчих систем.
74. Поняття консенсусної виборчої системи.
75. Зміст голосування за панашуванням, практика застосування.
76. Основні види порушень виборчого законодавства та їх профілактика.
77. Контроль за голосуванням як умова проведення виборів.
78. Виборча і партійна системи: специфіка взаємозв'язку.
79. Правове регулювання організації виборів.

80. Відкликання виборної посадової особи.
81. Конституційно-правовий аспект інституту виборів.
82. Поняття, типологія виборчих цензів.
83. Мажоритарна система з двома турами голосування.
84. Оцінювання виборчих систем.
85. Система єдиного перехідного голосу.
86. Метод найбільшого залишку.
87. Метод д'Хондта.
88. Метод Сен-Лаге.
89. Різновиди загальних виборів у державах Західної Європи.
90. Історичні аспекти впровадження мажоритарних і пропорційних виборчих систем.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Бebик В. М.* Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. — К., 2000.
2. *Зарубежное избирательное право: Учеб. пособие.* — М., 2003.
3. *Бebик В. М.* Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг: Навч.-метод. посіб. — К., 2001.
4. *Нолен Д.* Избирательные системы // *Технология и организация выборных кампаний: Зарубежный и отечественный опыт/ Под ред. В. С. Комаровского, Г. И. Иванова.* — М., 1993.
5. *Общая и прикладная политология / Под общ. ред. В. И. Жукова, Б. И. Краснова.* — М., 1997.
6. *Політологічний енциклопедичний словник / Відп. ред. В. П. Горбатенко.* — К., 2004.
7. *Політологія: Навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка.* — К., 2002.
8. *Політологія: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / За ред. А. Колодія, Л. Климанської, Я. Косміної, В. Харченка.* — К., 2003.
9. *Рудич Ф. М.* Політологія: Курс лекцій: Навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти. — К., 2000.
10. *Чудаков М. Ф.* Конституционное (государственное) право зарубежных стран. — Минск, 2001.
11. *Шатовал В. М.* Конституційне право зарубіжних країн. — К., 1998.

12. *Авакьян С. А.* Выборы народных депутатов: Пособие для избирателей. — М., 1990.
13. *Алескерев Ф. Т., Ортешук П.* Выборы. Голосование. Партии. — М., 1995.
14. *Багалій О. І.* Історія Слобідської України. — Х., 1991.
15. *Вибори в Україні 1994 року.* — К., 1995.
16. *Виллей Э.* Избирательное законодательство в Европе. — М., 1999.
17. *Дудинкевич Б.* Як проходили вибори в Західній Україні за часів Австрії та панської Польщі. — Л., 1946.
18. *Выборы: технологии избирательных кампаний / И. Л. Душин и др.* — Харьков, 1998.
19. *Закон України “Про вибори народних депутатів України” // Голос України.* — 1997. — 27 верес.
20. *Закон України “Про вибори народних депутатів України”.* — К., 1998.
21. *Избирательная кампания.* — М., 1994.
22. *Избирательная система России: новейшие законодательные и нормативные документы. Комментарии специалистов.* — М., 1997.
23. *Избирательное право в вопросах и ответах.* — М., 1995.
24. *Ковлер А. И.* Избирательные технологии: российский и зарубежный опыт. — М., 1995.
25. *Комаровский В.* Демократия и выборы в России: теория и история вопроса // Социс. — 1996. — № 6.
26. *Кравченко В. В., Пухтинський М. О.* Науково-практичний коментар Закону України “Про вибори народних депутатів України”. — К., 1998.
27. *Курукин И. В., Богомолов Б. А.* Традиции и особенности развития политического строя России (X–XIX вв.) // Политика: проблемы теории и практики. — М., 1990. — Вып. VII. — Ч. II.
28. *Кушерець В. І., Полтораєк В. А.* Вибори до Рад і громадська думка. — К., 1990.
29. *Лисенков С. Л., Тихомиров О. Д.* Закон “Про вибори народних депутатів України”. — К., 1998.
30. *Музиченко П.* Вибори в історії України // Юрид. вісн. — 1994. — № 2.

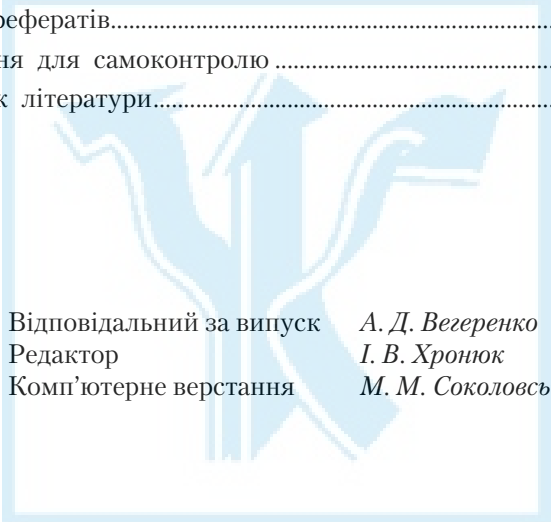
31. *Небоженко В. С.* Вибори — шлях до демократії // Філософ. і соц. думка. — 1990. — № 4.
32. *Недяк И. Л.* Выборы: планирование и организация политической кампании. — М.: Весь мир, 1995.
33. *Овчинникова Г. Ф.* Вибори: кому довіримо мандат? — К., 1990.
34. *Ольховський Б. І.* Радянська виборча система: Текст лекцій. — Х., 1991.
35. *Оцінка виборчої системи в Україні* (Міжнародна Фундація Виборчих Систем). — К., 1993.
36. *Першиц А. И., Монгайт А. А., Алексеев В. П.* История первобытно-общинного общества. — М., 1982.
37. *Пискотин М.* Реформа высшей власти: трудное начало // Обществ. науки. — 1989. — № 6.
38. *Постников А. Е.* Избирательное право России: с приложением “Модельного закона субъекта Российской Федерации о выборах депутатов законодательного (представительного) органа государственной власти субъектов Российской Федерации. — М., 1996.
39. *Реформа избирательной системы в Италии и России: опыт и перспективы.* — М., 1995.
40. *Рогожин А. І., Страхов М. М., Гончаренко В. Д.* Історія держави і права України. Вип. І (Рабовласницькі державні утворення, Київська Русь, період феодальної роздробленості). — К., 1992.
41. *Российская Федерация. Законы. Федеральный закон “Об основных гарантиях избирательных прав граждан Российской Федерации”.* — М., 1995.
42. *Сборник избирательных законов стран Центральной и Восточной Европы.* — К., 1995.
43. *Смирнов В. В.* Идеи участия в политической мысли Древней Греции // История политической мысли и современность. — М., 1988.
44. *Ставнійчук М.* Законодавство про вибори народних депутатів України: актуальні проблеми теорії і практики. — К., 2001.
45. *Субтельний О.* Україна: історія. — К., 1992.
46. *Тодька Ю. Н., Яворский В. Д.* Выборы органов местного самоуправления: конституционно-правовой аспект. — Харьков, 1998.
47. *Україна. Закони. Закон України “Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів”.* — К., 1999.

48. *Україна. Закони. Закон України “Про вибори Президента України.”* – К., 1999.
49. *Федеральное собрание России. Опыт первых выборов.* – М., 1994.
50. *Цимбалістий Б.* Тавро бездержавності. – США, 1982.
51. *Шаповал В. М.* Конституційні системи зарубіжних країн. – К., 1992.
52. *Шаповал В. Н.* Британская Конституция. Политико-правовой анализ. – К., 1991.
53. *Як перемогти на виборах: Наук.-метод. зб.* – К., 1993.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Тематичний план дисципліни “Вибори і виборчі системи”	4
Зміст дисципліни “Вибори і виборчі системи”	4
Плани семінарських занять	8
Тематика самостійної роботи	11
Питання для дискусії	11
Теми рефератів.....	12
Питання для самоконтролю	12
Список літератури.....	15

Відповідальний за випуск   *А. Д. Вегеренко*
Редактор   *І. В. Хронюк*
Комп'ютерне верстання   *М. М. Соколовська*

МАУП

Зам. № ВКЦ-2830

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП